

Sammlaren

Tidskrift för forskning om
svensk och annan nordisk litteratur
Årgång 138 2017

I distribution:
Eddy.se

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Berkeley: Linda Rugg

Göteborg: Lisbeth Larsson

Köpenhamn: Johnny Kondrup

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius

München: Annegret Heitmann

Oslo: Elisabeth Oxfeldt

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Tartu: Daniel Sävborg

Uppsala: Torsten Petterson, Johan Svedjedal

Zürich: Klaus Müller-Wille

Åbo: Claes Ahlund

Redaktörer: Jon Viklund (uppsatser) och Sigrid Schottenius Cullhed (recensioner)

Biträdande redaktör: Annie Mattsson och Camilla Wallin Bergström

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av Vetenskapsrådet och Sven och Dagmar Saléns Stiftelse

Bidrag till *Samlaren* insändes digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till info@svelitt.se. Konsultera skribentinstruktionerna på sällskapets hemsida innan du skickar in. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 15 juni 2018 och för recensioner 1 september 2018. *Samlaren* publiceras även digitalt, varför den som sänder in material till *Samlaren* därmed anses medge digital publicering. Den digitala utgåvan nås på: <http://www.svelitt.se/samlaren/index.html>. Sällskapet avser att kontinuerligt tillgängliggöra även äldre årgångar av tidskriften.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.svelitt.se.

ISBN 978-91-87666-37-7

ISSN 0348-6133

Printed in Lithuania by
Balto print, Vilnius 2018

poesi blir ”namnet på en av de tekniker genom vilka människan konstituerar sig som subjekt.” (15), och ”[o]avsett vad de författare eller läsare gör, som syselsätter sig med poesi, ägnar de sig också åt att göra sig själva till subjekt” (baksidestext).

Dessa frågor hänger i sin tur samman med begreppet ”skrivpraktik”. Var går gränsen mellan praktiken (skrivandet) och det färdiga resultatet (dikten)? I linje med antihermeneutiska tankegångar hävdar Erlanson en klar skiljelinje mellan å ena sidan uppmärksamhet på dikterna som texter – som artefakter till för att närläsa på jakt efter innehåll och mening – och å andra sidan uppmärksamheten på skrivpraktikerna, tillkomstprocessen och det som villkorar den. Ändå bygger avhandlingen på att det finns en läsbar relation mellan dessa: ofta sägs att dikterna ”artikulerar” skrivpraktiken (26, 36, 103, 104, 112, 240), vilket utgör förutsättningen för att den senare kan studeras genom de förra. Men medan Foucaults fokus på skrivpraktiker är ett sätt att försöka komma bortom författarsubjektets självförståelse väljer Erlanson att nästan uteslutande hämta sitt empiriska material just från den syn på poesin som författarna själva presenterar i essäer, intervjuer och – allra oftast – i dikterna själva. Risken med detta är dels att det uppstår en cirkulär reproduktion av poetens självförståelse, dels att distinktionen mellan text och praktik kollapsar. Annorlunda uttryckt: om man å ena sidan håller på en sträng distinktion mellan skrivpraktiken och den färdigställda texten, och associerar subjektskonstitutionen med skrivpraktiken, så blir det svårt att tänka sig att läsaren också får del av självteknologin. Men om man å andra sidan vill göra gällande att både poeten och läsarens subjekt kan konstitueras av poesin måste man i stället kompromissa med viljan att fokusera skrivpraktiken i stället för texten.

Att dessa frågor – och i vissa fall svagheter – har fått ta mycket utrymme i anspråk beror på intet vis på att de skulle överskugga det intellektuella nöje som en så filosofiskt ambitiös och litterärt engagerad avhandling bereder sin läsare, utan på att de frågor Erlanson ger sig i kast med är så avgörande för den gren av vårt ämne som insisterar på att ta poetiskt skrivande på allvar. Avslutningsvis vill jag därför understryka att *Ordkonst och levnadskonst* är en oerhört rik avhandling – perspektivrik, uppslagsrik och lärarik – och att denna genomgång knappast förmått göra rättvisa åt författarens imponerande tankebredd och beläsenhet. Därtill har Erlanson en avundsvärd förmåga att syntetisera, systematisera

och pedagogiskt redogöra för de väsentliga linjerna i täta filosofiska texter, för att sedan länka samman dem till en argumenterande helhet. Med utgångspunkt i Ashberys, Bonnefoys och Christensens skrivande utforskar och inringar hans avhandling ett av de mest centrala och samtidigt mest svåråtkomliga problemområdena inom 1900-talspoesin – subjektets möjligheter att få dikten att ge uttryck för någonting annat än subjektet självt – och låter det genomlysas av såväl relevanta historiska perspektiv som gedigen teoretisk reflektion.

Axel Englund

Sam Holmqvist, *Transformationer. 1800-talets svenska translitteratur genom Lasse-Maja, C.J.L. Almqvist och Aurora Ljungstedt*. Uppsala universitet. Makadam. Göteborg och Stockholm 2017.

Med sin avhandling *Transformationer. 1800-talets svenska translitteratur genom Lasse-Maja, C.J.L. Almqvist och Aurora Ljungstedt* vill Sam Holmqvist erbjuda ett första bidrag till en svensk translitteraturhistoria. Trots en uppsjö av könsvariationer och -växlingar i litteraturen, inte minst just under 1800-talet, har transmotiv uppmärksamrats föga av forskningen. De historiska exemplen är också viktiga idag, eftersom de kastar nytt ljus över samtidens transerfarenheter och majoritetssamhällets syn på trans.

Avhandlingen består av innehållsförteckning, förord, inledning, tre analyskapitel som rör specifika teman i varsitt verk från 1800-talet, ett som behandlar perioden kring sekelskiftet 1900 och en slutdiskussion samt tackord och en sammanfattning på engelska. I en bilaga återfinns därefter en sammanställning av samtliga kända utgåvor av Lasse-Majas självbiografi och småtryck om Lasse-Maja, varpå följer notförteckning, källförteckning samt personregister och verkregister. Avhandlingen omfattar sammanlagt 334 sidor.

Framställningen inleds och avslutas i mötet mellan liv och litteratur, genom könsväxlaren Anders Magnus Åhrman, vars äktenskap utmynnade i en rättegång som i sin tur fångades i ett skillingtryck och två visor. Anders Magnus har pekats ut som bedragare eller äventyrare och som en kvinna som genom att anta en manlig identitet lurat till sig giftermål med en annan kvinna. Men genom att läsa Åhrman och avhandlingens övriga material utifrån ett transperspektiv öppnar Sam Holmqvist för tolk-

ningsmöjligheter bortom könsbinäriteten – alltså klassificeringen av kön och genus i två motsatta kategorier: maskulint och feminint. Holmqvists läsningar riktar framför allt in sig på tre 1800-talstexter: Lasse-Majas självbiografi från 1833, C.J.L. Almqvists historiska roman *Drottningens juvelsmycke* från 1834 och Aurora Ljungstedts följetongsberättelser i volymen *Moderna typer* från 1872. I kapitlet om sekelskiftet behandlas Amanda Kerfstedts roman *Reflexer* från 1901 och Frida Stéenhoffs novell ”Ett sällsamt öde” från 1911. En rad andra skönlitterära texter, både tidigare och senare, berörs också med det övergripande syftet att identifiera en sammanhängande translitterär tradition.

I sitt förord förklarar Holmqvist att det framför allt var sexologins begreppsliggörande kring 1900 som lade grunden till ett transnarrativ, men själva företeelsen, praktiken, fanns förstås långt innan dess. Holmqvist skriver: ”Vi vet inte så mycket om hur könsöverskridande personer har levt, men så länge det har funnits kön lär det ha funnits människor som inte passat in i dem.” (9) För utvecklandet av transidentiteter under 1900-talet har såväl biografiska som fiktiva berättelser varit viktiga, inte minst för personer med egna, levda transerfarenheter. Dessutom, påpekar Holmqvist, har skönlitteraturen ”en tendens att fånga upp företeelser som ännu inte formulerats någon annanstans” (14).

Inledningen bär underrubriken ”Avhandlingens förförståelser” och de knappa femtio sidornas papper har en grå färgton. Här behandlas avhandlingens teoretiska perspektiv, begrepp, disposition, forskningssammanhang och historiska bakgrund. Syftet att påbörja tecknandet av en svensk translitteraturhistoria formuleras återigen och preciseras genom följande frågeställning: ”Hur ser transmotiven ut i svensk 1800-talslitteratur och hur förändras de mot slutet av seklet? På vilka sätt, genom vilka berättelser och under vilka förutsättningar beskriver skönlitteraturen transerfarenheter?” (17) Avhandlingen har som ytterligare syfte att visa hur den undersökta litteraturen kan användas av personer med levda transerfarenheter, och även av andra, då och nu. Holmqvist lanserar ett brett transbegrepp. Snarare än att utgå från att människor är transpersoner undersöker avhandlingen trans som praktik, hur trans görs i de olika skildringarna, ”som en rörelse, bort från det kön som en person tilldelats vid födseln, över samhällets könsgränser” (19).

I materialgenomgången betonas de tre valda 1800-talstexternas inbördes skillnader, gällande genre, status och fiktionsgrad. Det verken delar

är just transmotivet och Holmqvist karaktäriserar dem som på olika sätt ”typiska för den translitterära traditionen” (22). Undersökningen betecknas som ”anakronistisk”, med utgångspunkten att ”historien får mening först i efterhand, i konstruerade berättelser” (25). Det handlar, menar Holmqvist, om att ”kunna tala om historia på vårt eget språk”, genom att använda samtida begrepp, som ”transperson”, på människor som levde innan själva begreppet fanns. För att kunna analysera hur gränser mellan normativa och icke-normativa kön har skapats anlägger Holmqvist ett genealogiskt perspektiv, inspirerat av Michel Foucault. Detta kombineras med den politiska ambitionen att söka litteraturläsningens emancipatoriska potential för den specifika identitetskategorin transpersoner. Även om utgångspunkten är konstruktivistisk, vilket innebär att identiteten betraktas som skapad och föränderlig, finns taktiska vinster med att sammanföra historiska representationer under det breda paraplybegreppet. Det ger både möjlighet att undersöka hur dessa representationer förhåller sig till varandra och att studera skildringarnas samlade bild.

Undersökningen består av *transläsningar* från ett queerteoretiskt perspektiv, även om fokus ligger på konstruerandet av kön snarare än sexualitet. Här anlitas Judith Butlers performativitetsteori, där kön (eller genus) görs, genom imitation och repetition. Även cisnormativa (som förutsätter att det bara finns två kön och att alla föds inom endera) eller till och med transfobiska texter kan rymma köns- och identitetsväxling och därigenom vara intressanta att analysera för att få en bred bild. Transgörandet sker, påpekar Holmqvist, i samspel med andra identitetskategorier, därför krävs ett intersektionellt perspektiv. Transläsningen är normkritisk men transmotiven behöver inte alltid ha en subversiv potential – Holmqvist vänder sig emot uppfattningen att endast sådana texter är värda uppmärksamhet. Läsningen rymmer fler potentialer, både när det gäller att synliggöra könskonstruktioner och första litteraturens inverkan på senare tiders syn på transliv.

Trots queerteorins frånvaro av transperspektiv kan transforskning mycket väl rymmas inom queerstudier, menar Holmqvist: ”Allt handlar om vilka utgångspunkter vi har, och vilka frågor vi ställer.” (41) Eftersom transidentiteter och homosexualitet uppstod som skilda kategorier först i slutet av 1800-talet finns också en gemensam historia att ta fasta på.

Litteraturvetenskap och transstudier är de forskningsområden avhandlingen skriver in sig i. När det gäller tidigare forskning nämner Holmqvist

de sparsamma och ganska disparata svenska bidrag som behandlat könsöverskridanden snarare än könsväxlingar och som med något undantag saknat transperspektiv. I den internationella forskningen var det framför allt Marjorie Garber som i sin studie *Vested Interests: Cross-Dressing and Cultural Anxiety* från 1992 började argumentera för behovet av att studera transgestalten i *sig* – som en egen, om än icke-stabil, kategori bortom maskulint och feminint. Den tidigare forskningen kring avhandlingens källmaterial skiftar, konstaterar Holmqvist, både ifråga om kvantitet och nivå av vetenskaplighet. Medan ytterligt lite akademiskt skrivits kring Lasse-Majas självbiografi finns det desto mer om *Drottningens juvelsmycke*, dock inga translitterära analyser. När Aurora Ljungstedt uppmärksammas, har det framför allt varit som skräck- och populärförfattare. I en bakgrund konstaterar Holmqvist att förhandlingsutrymmet kring kön snävades in under 1800-talet – perioden kring sekelslutet har kallats ”könskörtlarnas tidsålder”. Ändå fortsatte olika tolkningar att konkurrera med varandra, vilket även syns i de litterära gestaltningarna.

I det första analyskapitlet, ”Folkhjälten” (62–108), studerar Holmqvist den berömda tjuven och könsväxlaren Lasse-Majas självbiografi från 1833, skriven under ett långt fängelsestraff på Karlstens fästning. Kapitlet tar även upp den långa rad av småtryck som publicerades i självbiografins efterföljd. Fokus ligger på betydelsen av vem det är som talar, och hur. Här anlitar Holmqvist Foucaults begrepp makt och motmakt. Att Lasse-Majas historia i självbiografien berättades i första person och på ett skämtsamt sätt innebar, menar Holmqvist, att hen också lyckades ta kontrollen över sin egen livshistoria. Holmqvist placerar självbiografien i en skältradition och kan visa hur Lasse-Maja vid flera tillfällen vänder prekära, förtryckande situationer till sin egen fördel, ofta med humor som vapen. Den stora förändringen i de efterföljande småtrycken, förutom att de är starkt förkortade, är att i dem ”görs trans till avvikelse” (101). I jakten på en nyttig samhällsmedborgare sätts den tidigare skälmen ur spel. Försvinner gör också jag-perspektivet. Lasse-Majas röst ersätts av anonyma, utanförstående tredjepersonsberättare, det tidigare egenupplevda blir objektifierat och betraktat med distans. Men den Lasse-Maja som i självbiografien duckar under makten och vägrar låta sig brytas ner, förblir en folkhjalte, vars transgöranden fungerar emancipatoriskt för läsaren genom att visa hur rådande samhällshierarkier är möjliga att destabilisera.

I följande analyskapitel, ”Drömmar om androgynen: Drottningens juvelsmycke och androgynen som kanske inte finns” (109–153), placeras en av den svenska litteraturens mest älskade romanfigurer in i translitteraturhistorien. En fråga som aktualiseras är också hur en karaktär som är så fast rotad i en cisnormativ kanon kan fungera som förebild för personer med levda transerfarenheter. Forskningens dominerande betoning av huvudpersonen som kvinna är visserligen inte orimlig, givet verkets plats inom en romantisk androgyntradition. Men Holmqvist menar att sedvanliga kategoriseringar raseras. Lazuli Tintomara – Holmqvist använder medvetet båda namnen – visar upp ett nytt kön för varje person hen möter. Därmed returneras frågan om det ”riktiga” könet, snarast som en spegling av läsarens och majoritetssamhällets besatthet av frågan och begär efter bevis. I romanens slutscen, där Lazuli Tintomara i likhet med Lasse-Maja straffas bland annat genom att tvingas bära könsöverskridande kläder, ser Holmqvist spår av en litterär tradition. Samma scen drar in läsaren i en erfarenhet som i hög grad liknar verkliga transpersoners upplevelser av påtvingad könstillhörighet. Med hjälp av José Esteban Muñoz begrepp *disidentifikation* avslutar Holmqvist kapitlet med att pröva Lazuli Tintomara som möjlig transförebild.

I kapitlet ”Ytans gränser. Aurora Ljungstedt och äkthetsfantasierna” (154–198) analyseras transmotivet i berättelsesamlingen *Moderna typer*, som gavs ut 1872, under pseudonymen Claude Gerard. Hos Ljungstedt fyller de frekventa identitets- och könsväxlingarna en spänningsskapande funktion. Här ingår transgestalten i en konservativ modernitetskritik, som symbol för en urspårad tid. I sina intressanta analyser av ”Doktors ed”, ”Penningar och hjertan” och ”Den gamla pulpeten” identifierar Holmqvist tre transmotiv som också är vanliga i modern cisnormativ populärkultur: bedragaren, ciskvinnan i manskläder (Holmqvists eget begrepp) och den manhaftiga transkvinnan. Holmqvist spårar berättelsernas oro för vad som doljs under ytan bland annat till modernitetens ”inre klyvnad” – den av Marshall Berman formulerade känslan av att leva i två världar samtidigt, fulla av löften men också hot, och till det pågående nationsbyggandet. I den svenskhet berättelserna skriver fram är fantasierna om äkthet centrala. För att skapa stabila, binära kön behövs trans som bedrägeri.

I avhandlingens sista analyskapitel, ”Nästa steg. Sjukdom och självmedvetande kring sekelskiftet” (199–236), aktualiserar Holmqvist medicinveten-

skapens växande intresse för könsväxlare och ställer frågan om detta medför nya berättelser om att göra trans. Den nya läkarauktoriteten märks tydligt i de kanske första svenska berättelserna med transpersoner i huvudrollerna, Amanda Kerfstedts roman *Reflexer* från 1901 och Frida Stéenoffs novell "Ett sällsamt öde" (i samlingen *Kring den eviga elden*) från 1911. Båda skrivna av progressiva författare engagerade i kvinnorörelsen, båda försedda med förklarande och auktoriserande förord. Bägge berättelserna handlar om att berätta, bekänna och komma ut, och om att lyssna och förstå utan att döma. Men trots den inkännande attityden kan Holmqvist visa att förståelsen var villkorad. I Stéenoffs "Ett sällsamt öde" är Mikael och Ethel gifta med varandra. Efter sin död avslöjas Mikael som kvinna och skandalen är ett faktum. Omgivningens förakt drabbar Ethel, som först nu verkligen förstår Mikaelns livsvillkor. Samtidigt skrivs båda karaktärerna ut ur risken för samkönad sexualitet genom att äktenskapet aldrig fullbordats. Läsarens medlidande kräver bibehållen oskuld. Det som ändå var nytt i sekelskiftets transskildringar, hävdar Holmqvist, var intresset för människans psyke och en vilja att erkänna transgörandet som en viktig del av karaktärernas självförståelse.

I en perspektiverande slutdiskussion sammanfattar Sam Holmqvist avhandlingens resultat och återknyter till det övergripande syftet att påbörja en svensk translitteraturhistoria som även undersöker litteraturens identitetsskapande funktion. Både när litteraturen fungerar förtryckande och när den tillhandahåller möjligheter till spegling och identifikation säger den något om att göra trans och om att leva transliv – då och nu.

Transformationer är som bok iögonenfallande, med en kreativ och lekfull formgivning och layout. Omslaget där silvertrycket reflekterar och bryter ljuset, den rika ornamenteringen, anfangar och färgbrytningar i inlagan. Själva framställningen präglas av omsorgsfullhet, i stort och smått. Texten är väl korrekturläst, det finns både person- och verkregister samt en diger notförteckning och referenslista. De senare vittnar inte minst om projektets tvärvetenskapliga bredd, förutom litteratur- och queerstudier åberopas idéhistoria, historia, vetenskapshistoria, bokhistoria, teater- och filmvetenskap, maskulinitetsforskning, vithetskritiska och postkoloniala studier, och så vidare.

Avhandlingen arbetar också med flera berättelsenivåer, med olika färgbrytningar för olika av-

snitt och inskjutna rutor med den gemensamma rubriken "Litteraturhistoria", där specifika representationer av trans presenteras – skälmen, himmelsvarelser, bedragaren, hermafroditerna, ciskvinnan i manskläder, och så vidare. Varje ruta har sin egen unika ornamentering. Dessutom förekommer kortare textavsnitt i marginalerna med olika typer av upplysningar, orienteringar, citat eller förtydliganden. Sättet att placera in kortare eller längre fördjupningar påminner om hur vissa litteraturhistoriska översiktsverk är upplagda. Dessa bidrag breddar och fördjupar kontexten och de många exemplen på "transgöranden" i 1800-talslitteraturen övertygar om en specifik litterär transtradition. En möjlig nackdel kunde vara att rutorna bryter flödet i brödtexten, men som läsare vänjer jag mig vid de här inskotten, som också utgör spännande läsning för att de är så informativa och välskrivna. Mer frågande ställer jag mig till att inledningskapitlet och notförteckningen i avhandlingen är gråtonade. Det är ett spännande grepp, men väcker också frågan om varför just dessa de mest akademiska delarna av avhandlingen särskiljs. Dessutom påverkas läsbarheten av den försämrade ljusreflektionen, inledningen blir trögare att läsa än den annars skulle ha varit.

Det finns annars mycket som imponerar med Sam Holmqvists avhandling. Den är spännande och lätt att läsa, utan att tappa i komplexitet. Sättet att varva historisk kontext, forskning och teori med läsningar som ligger nära den skönlitterära texten och att framställningen böljar mellan då och nu – det skapar dynamik och skänker fräschör. En rikedom av spännande exempel och kopplingar fungerar ögonöppnande. Holmqvist rör sig ledigt och brett genom kulturhistorien, mellan 1800-talslitteratur, antik och nordisk mytologi, Shakespearepjäser och nutida film. Hen säkerställer transtraditionen genom att påvisa den hos en rad författare verksamma vid ungefär samma tid, varav några nummer är i det närmaste bortglömda: August Blanche, Wilhelm von Braun och Wendela Hebbe. Avhandlingen döljer inte minst ett omfattande inventeringsarbete som avslöjar hur mycket som fortfarande är osett och ogjort. De många intressanta exemplen framkallar också frågor kring urvalet – varför blev det inte exempelvis ett kapitel om August Blanche?

Relationen till tidigare forskning kan betecknas som funktionell och pragmatisk. Holmqvist anlitat och använder den, men undviker konfrontation. Det är välgörande att berättelsen inte tyngs med

alltför mycket pliktredovisning av tidigare forskning i den löpande texten. Det stör inte heller att en så stor del av diskussionen kring och med tidigare forskning försiggår i noterna, tvärtom ger det flyt och framåtrörelse åt framställningen. Men vid några tillfällen hade en lite utförligare dialog ändå varit på sin plats, det hade både kunnat stärka Holmqvists läsningar och samtidigt visa hur flera tolkningar är möjliga, just utifrån de skilda perspektiven. Ett exempel är Holmqvist uppfattningar kring Kerfstedts *Reflexer* som skiljer sig en del från Maria Anderssons tidigare analys i avhandlingen *Att bli människa. Barn, sedlighet och kön i Amanda Kerfstedts, Helena Nybloms och Mathilda Mallings författarskap 1880–1910* (Göteborg och Stockholm 2010). Oenigheterna syns emellertid bara i noterna (framför allt 666 och 673). När så lite tidigare forskning är gjord förtjänar de skiljeliner som trots allt finns att lyftas fram. Inte för att framkalla polemik för dess egen skull, utan för att visa just hur transläsningen leder till nya resultat.

I övrigt har analyserna en tydlig riktning och Holmqvist åberopar begrepp och perspektiv som leder framåt. Hen läser nyfiket och metodiskt snarare än misstänksamt och visar samtidigt pedagogiskt hur starkt normen fungerar. Cisläsningen, om jag kan kalla den så, går till och med omvägar för att få en figur som Lasse-Maja att passa in i sedvanliga könsmallar. För alla som är uppfostrade i den misstänksamma mellan-raderna-läsningen innebär Holmqvists ”raka” metod viss omprogrammering.

I all normkritisk historieskrivning finns emellertid en paradox. Å ena sidan viljan att visa fram en tradition som tidigare varit osynliggjord. Å andra sidan misstron mot stabila subjekt, fasta identiteter och idén att historieskrivningen kan återupprätta marginaliserade grupper. Holmqvist har medvetet valt anakronismen som historiografisk utgångspunkt. Inom gängse historisk forskning är anakronism en negativt laddad term, som innebär att forskaren anses ha missat i kronologin, oftast genom att placera begrepp, tankegångar eller teknologier från sin egen tid i en period där de ännu inte var aktuella. Men Holmqvist tänker – med inspiration från bland andra historikern Sara Edenheim – att det ändå alltid är de nutida behoven som styr historieskrivningen. Anakronismen möjliggör också den koppling mellan nu och då som krävs för att synliggöra verkliga läsares transerfarenheter.

En möjlig oönskat följd av detta förhållningssätt är förstås forskning med kort bäst före-datum. Om anakronism innebär att använda dagens språk för

att kunna tala om gårdagen, vad händer då imorgon? Begrepp tagna från vår egen tid riskerar att snabbt bli föråldrade, särskilt när de brukas inom forskningsfält under stark utveckling. Någonstans här döljer sig ju också tvistefrågan i vilken mån det går att tänka bortom de gränser som språket i sig sätter upp. Att trans görs och finns innan själva begreppet formulerats är en sak. Men i vilken mån historikern ska kunna få syn på och begreppsloggöra det är delvis något annat. När forskaren väl uppmärksammat transgörandet och har terminologin för att kunna uttrycka den iakttagelsen, som med pronominet *hen*, finns ändå risken att något skaver, som har just med kronologi att göra. Den här problematiken påverkar också möjligheterna att diskutera utifrån tidigare forskning, eftersom den inte riktigt talar om samma saker. Detta är självfallet inte unikt för transhistorisk forskning, utan snarare något Holmqvist indirekt synliggör med sin studie – att skilda utgångspunkter och perspektiv också kan skapa dissonans.

Men ett större problem är att avhandlingen aldrig riktigt diskuterar litteraturhistorieskrivning som begrepp och fenomen. Hur fungerar den, vad är det som händer när vissa verk och traditioner stöts bort, osynliggörs eller till och med tystas ner? Handlar en normkritisk litteraturhistorieskrivning om att integrera eller snarare dekonstruera, och hur går detta i så fall ihop med anakronismen? Det är också synd att avhandlingen inte reflekterat mer kring just *translitteraturhistoria* – vad kan en sådan tradition innebära mer specifikt, förutom ett i och för sig tidigare icke uppmärksammat litterärt motiv?

Avhandlingens andra syfte, att visa hur den undersökta litteraturen kan användas av personer med levda transerfarenheter, känns angelägen men uppfylls endast delvis. Holmqvist undersöker nämligen inte detta empiriskt utan lyfter fram läsarerfarenheter i huvudsak genom tidigare forskning. Relationen mellan text och läsare, språk och verklighet problematiseras inte, vilket skapar viss obalans i relation till den omsorgsfulla historiska inventering och begreppsanvändning som omger de litterära analyserna. Den här dimensionen kunde med fördel ha utvecklats mer i dialog med diskussioner och teorier kring nedtystade erfarenheter som exempelvis förts inom *life writing*, *testimony*, traumaforskning och även postkolonial analys och feministisk kritik.

Att skriva in sig i en vetenskapstradition är ingen enkel sak. Det handlar både om var en vill höra

hemma, men också om att synliggöra relevanta trådar bakåt. Holmqvist skriver alltså in sin undersökning i litteraturvetenskap och transstudier, ställer transläsningen i relation till queerstudier och arbetar intersektionellt. Men hur är det med andra linjer, till exempelvis feministisk litteraturkritik och *Gay and Lesbian Studies*? Det förblir en smula oklart hur Holmqvist placerar sin egen forskning vetenskapshistoriskt i relation till tidigare identitetspolitiska och identitetshistoriska projekt.

Trots att Sam Holmqvists avhandling ingalunda är invändningsfri förtjänar den verkligen epitetet pionjärbete. Det här är en studie som öppnar ett nytt perspektiv i svensk litteraturhistorisk forskning; som synliggör en tidigare undanskymd tradition och insisterar inte bara på litteraturens samhällspolitiska roll, utan även på dess avgörande betydelse i enskilda människors liv. Ur det tidigare osedda skriver Holmqvist fram en berättelse om transgörande som också visar sig rymma identitetsskapande och emancipatoriska möjligheter. Därigenom lyckas hen säga någonting väsentligt nytt även om ett så väl genomforskat verk som *Drottningens juvelsmycke*.

I växelverkan mellan skönlitteratur, vetenskap och självbiografiska berättelser synliggör Holmqvist också nya kretslopp och påverkansvägar, dialoger mellan genrer och konstarter. Dessutom påbörjar hen en de marginaliserades *läsarhistoria*, som i många fall handlar om att finna möjligheter till spegling och identifikation, varhelst sådan står till buds.

Holmqvist skriver vidare inom en emancipatorisk tradition men går emot den gren som hävdar att bara det förebildliga och subversiva är värt uppmärksamhet. Även i texter präglade av en konservativ samhällsyn finns sprickor och identifikationsmöjligheter. Genom ett brett transbegrepp och skönlitterära texter som spänner över genregränser och mellan radikalt och reaktionärt undviker Holmqvist både idealisering och stigmatisering, samtidigt som maktperspektivet är ständigt närvarande.

Holmqvists avhandling problematiserar hur litteraturvetare vanligen närmar sig skönlitterära texter, med misstänksamhet, och hur litteraturhistoria brukar skrivas, som hjälteberättelser. Med ett stort mått av pragmatism navigerar hen i en rik flora av tidigare forskning och stundtals svårförenliga teoretiska perspektiv, med inställningen att utgångspunkterna och frågorna är det som styr. Även om

valet av anakronismen som historiografisk utgångspunkt hade kunnat problematiseras ytterligare erbjuder förhållningssättet unika möjligheter att tala om historiska företeelser på ett språk som nutiden förstår och att sätta ord på praktiker som funnits men ännu inte benämnts. Holmqvists "historienära anakronism" har potential att fungera fortsatt produktiv just för den normkritiska forskning som både vill undersöka gårdagen och påverka morgondagen.

Transformationer rymmer två stora avslöjanden; för det första att det fortfarande finns så mycket ogjort kring 1800-talslitteraturen, och för det andra att litteraturen på avgörande sätt kan bidra till att stärka levande, verkliga personer i deras identitetsskapande och frigörelse. Avhandlingen utgör därmed ytterligare ett tungt vägande bevis för att relationen mellan litteratur, liv och samhälle ständigt behöver undersökas på nytt och att litteraturhistorisk forskning, för att förbli relevant, måste laddas med de nya frågor och perspektiv som tillvarons föränderlighet väcker.

Åsa Arping

Per Israelson. *Ecologies of the Imagination: Theorizing the Participatory Aesthetics of the Fantastic*. Department of Culture and Aesthetics, Stockholm University, Stockholm 2017.

Ecologies of the Imagination, as Per Israelson tells us in the introduction, argues that "an ecological function of media, genres and texts is necessary to the world building of the fantastic. As the fantastic focuses on the creation of other worlds, it is an aesthetics of coming into being, of *ontogenesis*" (11). This word *ontogenesis* is a key word in the dissertation, indicating the author's focus on becoming rather than being, which follows a tradition that can be traced through avant-garde art, postmodernism, deconstruction, and finally posthumanism. Posthumanism, in fact, is the guiding philosophy of this dissertation, which might ultimately be described as a posthumanist approach to understanding the genre of fantasy. Conversely, the author seems to suggest that fantasy has as much to teach us about posthumanism as posthumanism teaches us about fantasy. I will note here that the author is careful to distinguish posthumanism from transhumanism, noting that transhumanism is ultimately a humanist and anthropocentric enterprise,